

УДК 373.2.015.31:7

DOI: 10.32626/2309-9763.2019-26-2.293-298

*Тетяна Танько, Марія Чернявська
Tetiana Tanko, Mariia Cherniavska*

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

A ESTHETIC EDUCATION OF PRESCHOOLERS AS A SCIENTIFIC PROBLEM IN THE FIRST HALF OF THE XX CENTURY

У статті систематизовано погляди провідних науковців першої половини ХХ століття на проблему естетичного виховання дошкільників, проаналізовано методичні посібники з питань використання мистецтва у процесі естетичного виховання дітей у дитячих садках.

Ключові слова: естетичне виховання, діти дошкільного віку, мистецтво, художнє виховання, творчий розвиток.

На сучасному етапі модернізації дошкільної освіти, визнання її “фундаментом” безперервної освітньої системи, актуальним стає питання підвищення якості навчально-виховної роботи у закладах дошкільної освіти. Серед пріоритетних завдань, що постають перед дошкільними працівниками, є забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини, розвиток її творчих здібностей [6, с. 3]. На вирішення цих завдань спрямовується увага науковців і практичних працівників, які наголошують на важливості естетичного виховання для всебічного гармонійного розвитку особистості. Саме у процесі естетичного виховання відбувається розвиток у дитини творчої фантазії, здібностей сприймати, відчувати, розуміти прекрасне у навколишньому житті і у мистецтві. Тому залучення дітей до художньо-естетичної діяльності дуже важливо розпочинати із раннього віку. При цьому необхідно, щоб робота вихователів будувалась на науковій основі, відповідно до програмно-методичних документів, із урахуванням розвитку різноманітних видів сучасного мистецтва. Наукове забезпечення процесу естетичного виховання дошкільників має спиратися на досягнення передової педагогічної науки, цінному історичному досвіді у цьому контексті. Здійснення аналізу історико-педагогічних досліджень надасть можливість глибше усвідомити сучасний стан естетичного виховання дітей дошкільного віку і стане підґрунтям для подальшого вирішення окресленої проблеми.

Ураховуючи актуальність і значущість проблеми естетичного виховання дошкільників, педагоги-науковці у своїх дослідженнях відводять їй вагому роль. Вони спрямовують свою увагу на пошук шляхів підвищення якості та ефективності процесу естетичного виховання дітей дошкільного віку, зокрема удосконалення його змісту, форм, методів, засобів тощо. Так, питання естетичного виховання дітей дошкільного віку досліджували Л. Артемова, Е. Белкіна, О. Донченко, І. Зарудна, Л. Косачова, О. Михайличенко, В. Пабат, Н. Тарапака, Н. Фоломеєва, А. Шевчук, Т. Якубовська та ін. Основні аспекти підготовки вихователів дошкільних закладів освіти до здійснення естетичного виховання дітей висвітлені у науково-педагогічних працях Л. Галаманжук, Н. Голота, Г. Підкурғанної, О. Поліщук, Т. Танько та ін. Вивчення та аналіз історико-педагогічних та сучасних досліджень із проблеми естетичного виховання дошкільників надає можливості для використання позитивного досвіду у навчально-виховному процесі сучасних закладів дошкільної освіти.

Метою статті є висвітлення наукових поглядів на проблему естетичного виховання дошкільників у першій половині ХХ століття.

У ході вивчення науково-педагогічної літератури визначено, що у дореволюційні часи в країні не було єдиної педагогічної системи дошкільного виховання. Кардинальні зміни,

як у державному, соціальному устрої, так і у галузі освіти та виховання відбулись тільки після революції 1917 року. У Народному Комісаріаті освіти створюється дошкільний відділ, якому доручається вирішення питань організації навчання та виховання дітей дошкільного віку. Громадське дошкільне виховання стає державною справою та приєднується до системи народної освіти. Постанови, накази, розпорядження, проекти НКО відіграють істотну роль у розвитку теорії та практики дошкільного, зокрема й естетичного, виховання дітей [4]. Наголошується увага на необхідності здійснення естетичного розвитку кожної без винятку дитини. З цією метою визначаються завдання естетичного виховання, які полягають у розвитку в дітей здібностей естетичного сприймання дійсності і творів мистецтва, художнього смаку та творчих здібностей шляхом залучення їх до мистецької діяльності [11, с 82].

Перед педагогічною громадськістю постає необхідність у розробці змісту та методики виховання дошкільників. З цією метою починають створюватися наукові та методичні центри, у яких поряд із загальними питаннями дошкільного виховання значна увага приділяється й естетичному вихованню дітей. Так, у 1919 році організовується Перша дослідна станція Народного комісаріату освіти, на базі якої проводяться науково-методичні дослідження, а у 1921 році у Державній Академії мистецтв розпочинає роботу кабінет примітивного мистецтва та дитячої творчості. Дитячі садки Першої дослідної станції стають лабораторіями педагогіки. В її роботі беруть участь такі відомі діячі дошкільного виховання, як О. Фльоріна, А. Фортунатов, В. Шацька, С. Шацький, Л. Шлегер та інші. Педагогами опрацьовуються загальнопедагогічні принципи естетичного виховання, які ґрунтуються на ретельному спостереженні та вивченні дитини. Вони вважають, що притаманні дошкільникам конкретність та образність мислення, емоційність, розумова та рухова активність є вагомими умовами для використання мистецтва у виховному процесі дошкільного закладу. Залучення дітей до світу мистецтва педагоги рекомендують здійснювати через естетичне сприймання та активну творчу художню діяльність. Таким чином, художнє виховання стає невід'ємною частиною виховної роботи дитячого садка [11, с. 85-86].

Упродовж 20-х років ХХ століття психолого-педагогічні дослідження присвячуються вирішенню питань розвитку дитячої самодіяльності та творчості у взаємозв'язку з розвитком естетичного сприймання. Варто зазначити, що процес пошуку шляхів естетичного виховання дошкільників у цей час відбувається під впливом теорії "вільного виховання", основними принципами якої було заперечення формального навчання, традиційних методів та керівної ролі вихователя. За такого підходу художня творчість дошкільників вважається їх самостійною діяльністю, а основна функція педагога полягає лише у наданні "допомоги" природному розвитку дитини. При цьому слід зазначити, що ідеї "вільного виховання" та перебільшення можливостей художньо-творчого розвитку дошкільників особливо яскраво виявляються у дитячій образотворчій діяльності [4; 10].

Значному розвитку теорії художнього виховання дошкільника у цей період сприяє дослідницька діяльність педагогів-художників Г. Лабунської, О. Петрової, Н. Сакуліної, Є. Фльоріної під керівництвом А. Бакушинського. Ученими проводиться дослідна робота у дитячих садках, збирається відповідний фактичний матеріал (дитячі малюнки), вивчаються питання образотворчої діяльності дошкільників, розвитку дитячого малюнка (проблема образу, форми, кольору, композиції, просторовості, часу, дій), аналізуються різні аспекти зображувальної діяльності: малювання, ліплення, конструювання та наголошується на взаємозв'язку процесу зображення із розвитком зорового сприймання, рухового та емоційного відчуттів.

Результатом проведеної науково-експериментальної роботи стає видання посібника "Художнє виховання та творчість" [1; 2], який складається з двох частин: дослідницької та педагогічної. У науковій літературі основна увага зосереджується на всебічному та поглибленому вивченні статевого впливу та соціального середовища на дитячу творчість, на виникнення та розвиток її змісту й форм, розкриваються питання розвитку психіки дитини, засоби сприймання світу, творчого вияву і, як функція цих факторів, – художньої форми в її еволюції.

Визначено також і мету художнього виховання дітей, яка полягає у формуванні культури творчої особистості, здатної виявляти себе у суспільстві та індивідуально [1, с. 36]. Наголошується, що у період дитинства необхідно надавати повну свободу дитячій художній уяві, волі та якнайменше втручатись у творчі наміри і дії дітей, оскільки “виправлення” дитячого художнього смаку, її художніх творів вважається найбільшою помилкою вихователів. Вважається, що педагогічну допомогу слід надавати лише під час пізнання дитиною світу – предметів, їх властивостей, а пізніше і відносин та їх взаємодії [1, с. 38-39]. Отже, за таких умов роль педагога зводиться до надання дітям тільки технічної допомоги, а частіше – порад [1, с. 42].

Питання дитячої творчості у процесі зображувальної діяльності дошкільників також висвітлюються у посібнику “Дитячий малюнок” [13]. Зокрема, аналізуються етапи психологічного та естетичного розвитку особистості дитини у процесі зображувальної діяльності, висвітлюється проблема форми і змісту дитячого малюнку. У подальші роки О. Фльоріна продовжує дослідну роботу у галузі естетичного виховання дошкільників, зокрема розробляє теоретичні питання організації дитячої образотворчої діяльності, використання дитячої літератури та іграшок у виховному процесі дошкільних установ. Так, з методичними рекомендаціями педагога у 1928 році виходить збірка творів художньої літератури для дітей дошкільного віку “Живе слово та книжка у дитячому садку”, яка у подальшому кілька разів перевидається і користується значним попитом серед дошкільних працівників [14].

Слід зазначити, що дослідження питань образотворчої діяльності дітей та використання іграшки у виховному процесі дошкільного закладу О. Фльоріна також здійснює разом із такими діячами у галузі художнього виховання, як О. Волкова, В. Косминська, І. Розанова та ін. Питання розробки методики живого слова та літератури педагог вирішує у співпраці з Н. Карпинською, М. Коніною, Є. Шабад та іншими спеціалістами з дошкільного виховання. Одночасно із дослідженнями О. Фльоріна проводить активну пропаганду дошкільного, зокрема естетичного, виховання дітей дошкільного віку, виступає з доповідями на радах та конференціях, керує створенням програм для дитячих закладів, очолює комісію по іграшці при НКО, систематично бере участь у підготовці працівників для дошкільних установ [4; 9].

Не менш вагомого значення надається і музично-естетичному вихованню дошкільників. Так, на важливості залучення дітей до музичної культури, збагачення їх музичними враженнями у виховному процесі дошкільного закладу в 20-ті роки ХХ століття наголошують Т. Бабаджан, Н. Долманова, М. Метлов, В. Шацька, М. Румер та інші педагоги-науковці. Різні аспекти музично-естетичного виховання дитини розкриті у наукових працях “Музика в дитячому садку” [16], “Музика в дошкільних закладах” [5], “Музика та ритміка в дитячому садку” [8] тощо. Зокрема, вирішуються питання щодо створення відповідних умов для здійснення повноцінного музично-естетичного розвитку дошкільників, надаються методичні рекомендації для проведення різних видів музичної діяльності у дошкільних закладах, добору репертуару із класичної та народної спадщини тощо.

Педагоги наголошують на важливості збагачення дошкільників музично-естетичними враженнями. З цією метою рекомендується активно використовувати у музично-виховній роботі з дітьми дошкільного віку музичні твори як вітчизняних композиторів (А. Аренського, М. Балакірева, М. Глинки, О. Гречанінова, О. Даргомижського, А. Лядова, Ц. Кюї, П. Чайковського), так і зарубіжних (І. Брамса, К. Вебера, К. Глюка, В. Моцарта, Р. Шумана). При цьому особливого значення надається народним пісням, які, за словами Н. Долманової “...необхідно подавати дітям або в натуральному виді (реставрація), або в художній обробці (гармонізація), або в обробці (твори, які написані у народному стилі)” [5, с. 18-19].

Окрім спільних поглядів на проблему музично-естетичного виховання дошкільників, у педагогів у ці часи деякі питання стають дискусійними. Так, В. Шацька вважає, що музикою необхідно займатися лише в моменти піднесеного настрою “...у дитячому садку співи і взагалі музика не повинні приймати форму уроку. Це повинні бути моменти дитячої радості, моменти

приємних хвилювань, моменти чуйних й інтимних настроїв і прекрасного спілкування дітей із дорослою людиною” [16, с. 13-14].

Іншої думки дотримується Н. Доломанова, яка підкреслює, що “...музика, хоча вона й веселить і радує, разом із тим не пуста забава, а щось серйозне в житті людини, на чому слід зосередитись і до чого ставитись треба з повагою і навіть з деяким благоговінням” [5, с. 33]. Тому педагог рекомендує проводити музичні заняття систематично, призначаючи для них відповідні дні і часи, а саме: два-три рази у неділю.

Серед цікавих поглядів на проблему організації музично-естетичного виховання дошкільників варто відзначити рекомендації М. Румер. Педагог вважає за необхідне розучувати пісні з голосу, тобто без музичного супроводу, оскільки це надає можливість дітям краще чути себе, звертати увагу на співучість мелодії, розвиває інтонаційно. За такого підходу у дітей не формується звичка прив'язувати спів до інструментального супроводу, і вони зможуть співати за будь-яких умов. Також педагог рекомендує надавати дітям можливість самостійно обирати музичний матеріал для розучування, продемонструвавши їм декілька пісень [8, с. 14-15].

Тридцять років ХХ століття відзначаються розробками методик у різних галузях художнього виховання дітей. Особливого значення набуває видання двох посібників з методики художнього виховання дошкільників, а саме “Образотворче мистецтво у дошкільних закладах” [15] та “Музичне виховання у дошкільних закладах” [7]. Так, навчальний посібник О. Фльоріної складено на основі матеріалів дослідницької і викладацької роботи на дошкільних відділах вузів і педтехнікумів, а також методичної роботи з практиками. У першій частині посібника розкривається еволюція форми дитячої образотворчої діяльності. Використовуючи теоретичні положення А. Бакушинського, О. Фльоріна досліджує розвиток зображувальної творчості дитини дошкільного віку, підкріплюючи процес конкретними фактами, що були зібрані під час спостереження у дитячих садках. Визначенню основних положень методики художнього виховання присвячується друга частина книги, у якій висвітлюються вимоги до приміщення і обладнання дошкільного закладу, методика проведення занять із зображувальної діяльності, рекомендації щодо добору матеріалу для зображувальної творчості, питання використання картинки та іграшок у виховному процесі тощо. Слід відзначити, що зазначені методичні положення активно впроваджувались у виховний процес дошкільних установ упродовж багато років [15].

У навчальному посібнику “Музичне виховання у дошкільних закладах”, який стає основою для програми з музичного виховання дошкільників, авторами розкрито зміст і методика музичного виховання дітей (співи, слухання, ритмічні рухи, зразкові заняття різних типів, музичні іграшки, робота з педагогічним колективом і з батьками, планування виховної роботи), а також надано характеристику змісту і методики роботи з учнями дошкільних відділів педагогічних технікумів. Однак слід відзначити, що висвітлення питань, пов'язаних з проведенням музичної роботи у дитячих садках, не є повним, оскільки у посібнику не розглядаються питання щодо організації дитячих свят. Відсутність зазначеного розділу пояснюється тим, що автори, підкреслюючи значущість урочистих заходів, присвятили вирішенню даної проблеми окреме дослідження [7].

У результаті активного вивчення методистами питань використання музичного та образотворчого мистецтва, дитячої та художньої літератури для естетичного виховання дітей дошкільного віку видаються збірки методичних статей, наочного матеріалу, дитячих пісень, збагачується фонд дитячої літератури. Систематично проводяться консультації, семінари для вихователів дошкільних закладів, на яких обговорюються методики окремих розділів художнього виховання. Проте у багатьох випадках рекомендації методистів у ті часи мають загальний характер, замість надання вказівок та порад, вони обмежуються застереженнями та критикою існуючих у практиці прийомів виховання дошкільників. Позитивною тенденцією стає те, що вихователі та музичні керівники намагаються узагальнювати власний досвід роботи

з естетичного виховання дошкільників, який починає поширюватися шляхом виступів на педагогічних конференціях та друкування у періодичних виданнях [4; 9].

У сорокові роки ХХ століття на зміну “вільному вихованню” з'являється необхідність у розробці теорії дошкільного навчання, конкретних вказівок щодо проведення занять з дошкільниками, методів активного керівництва дитячим естетичним сприйманням та діяльністю, критеріїв оцінки дитячих робіт, виконання дітьми музичного матеріалу, віршів тощо. Дослідження спеціалістів у ці роки присвячуються питанням визначення змісту навчання у дитячому садку, методів художнього виховання (наочність і слово), вимог до художнього матеріалу для дошкільників, розвитку художньо-творчих здібностей у дітей, наступності завдань та методів художнього виховання дитячого садка та школи, розробки методики використання народного мистецтва в естетичному вихованні дошкільників [3; 9; 12, с. 37-38].

Вивчення та узагальнення науково-педагогічних джерел дає змогу зробити висновок, що у цей період були накреслені основні позитивні тенденції розвитку дошкільної художньої педагогіки, а саме: розуміння великого виховного значення мистецтва та впровадження його у дитяче життя, впевненість у можливості та необхідності розвивати творчі здібності дошкільників та створювати сприятливі умови для цього розвитку. На зміну “вільному вихованню” у галузі художньо-естетичного виховання дошкільників з'являється теорія навчання, згідно з якою, вихователю надається провідна роль у навчально-виховному процесі дитячого садка. Починають розроблятися методичні питання естетичного виховання дошкільників, методики проведення занять зі співів, малювання, розучування віршів, проведення ігор, свят, розваг тощо. Проте значною мірою у ці часи не вистачає наочного матеріалу, ілюстрованих посібників, що негативно позначається на організації естетичного виховання дітей. Також недостатнє вивчення питань особливостей дитячого розвитку призводить до позбавлення методик вікової специфіки, у результаті чого недостатньою мірою враховується рівень розвитку дитини, її інтереси та потреби.

Отже, у першій половині ХХ століття науковими працівниками, методистами, практиками закладається основа для подальшого становлення та розвитку системи естетичного виховання дітей у дошкільних закладах, яка спрямовується на забезпечення повноцінного естетичного розвитку у єдності з фізичним, моральним та розумовим розвитком дитини. Перспективним шляхом подальшого дослідження проблеми естетичного виховання дошкільників вважаємо вивчення її розвитку в історичному вимірі.

Список використаних джерел

1. Бакушинский А.В. Художественное творчество и воспитание. М. : Культура и Просвещение, 1922. 66 с.
2. Бакушинский А.В. Художественное творчество и воспитание. Опыт исследования на материале простран. искусств. М. : Новая Москва, 1925. 240 с.
3. Ветлугина Н.А. О системе эстетического воспитания в детском саду // Дошкольное воспитание. 1957. №12. С. 8-13.
4. Волкова Є. Розвиток дошкільного виховання в нашій країні // Дошкільне виховання. 1954. № 5. С. 6-12.
5. Доломанова Н.Н. Музыка в дошкольных учреждениях: пособие для руководителей. М.-П. : Государственное издательство, 1923. 72 с.
6. Концепція Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року // Дошкільне виховання. 2010. №9. С. 3-4.
7. Михайлова Л.И., Метлов Н.А. Музыкальное воспитание в дошкольных учреждениях: учебное пособие. М. : Учпедгиз, 1935. 96 с.
8. Румер М.А. Из опыта работы по музыке и ритмике в детском саду. М. : Отдел О.П.У. Главсоцвоса, 1926. 39 с.

9. Сакуліна Н. Естетичне виховання у виховній роботі дитячого садка // Дошкільне виховання. 1958. №7. С. 4-7.
10. Сухенко Є. З історії розвитку дошкільної педагогіки // Дошкільне виховання. 1957. №11. С. 33.
11. Танько Т.П., Донченко О.В. Естетичне виховання дітей дошкільного віку в педагогічній думці України (кінець XIX – 20-ті рр. XX століття): навч. посіб. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2011. 186 с.
12. Танько Т.П., Чернявська М.В. Естетичне виховання дітей у дошкільних закладах освіти України (друга половина XX століття): навч. посіб. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2017. 204 с.
13. Флерина Е.А. Детский рисунок. М. : Новая Москва, 1924. 80 с.
14. Флерина Е.А. Живое слово в дошкольном учреждении: методич. пособие для воспитателей. М. : Учпедгиз, 1939. 94 с.
15. Флерина Е.А. Изобразительное искусство в дошкольных учреждениях: пособие. М. : Учпедгиз, 1934. 96 с.
16. Шацкая В.Н. Музыка в детском саду. изд-е 2-е. М. : Государственное издательство, 1925. 117 с.

The search of ways to improve the process of aesthetic education of preschoolers is impossible without appeal to historical experience in order to rethink and outline the prospects for the creative use of progressive finds in modern conditions. In the article views of the leading scientists of the first half of the XX century on a problem of a esthetic education of children are systematized; methodical manuals on the use of art in the process of children's aesthetic activities in kindergartens are analyzed. It was found that the process of finding ways of aesthetic activities of preschool children took place under the influence of the theory of "free education" at the beginning of the 20th century, the main provisions of which were the refutation of formal education and old traditional methods as well as negation of the leadership role of the educator. The art work of preschool children was considered only as their independent activity, and the main function of the teacher in this process was to give "help" to the natural development of the child. In the forties of the XX century there was a need to develop a theory of preschool education, specific instructions for conducting classes with preschoolers, methods of active guidance for children's aesthetic perceptions and activities criteria for reading, performance by children of musical material, poems, etc. The theory of learning appears to replace of "free education" in the field of art and aesthetic education of preschoolers according to which a teacher is given a leading role in the educational process of kindergarten. These years the researches of experts are devoted to the questions of determining the content of study in kindergarten, methods of art education (visibility and word), requirements for art material for preschoolers, development of art and creative abilities of children, the succession of tasks and methods of art education for kindergartens and schools, development of techniques for using folk art in aesthetic activities of preschoolers, conducting classes on singing, drawing, learning poetry, organizing games, holidays, entertainments and methodical issues of aesthetic activities of preschoolers.

Key words: *a esthetic education, aesthetic activities, children of preschool age, art, art education.*